IJTIMOIY TENGLIK VA INKLUZIYA

Mavlonberdiyeva Sumbula Shamsiddin qizi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Filologiya fakulteti, xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich, 106-guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24200408

Annotatsiya. *Mazkur tezisda ijtimoiy tenglik va inkluziya tushunchalarining mazmuni, ularning demokratik jamiyat taraqqiyotidagi o'rni hamda ta'lim tizimida namoyon bo'lishi yoritiladi. Teng imkoniyatlarni ta'minlash, kamsitishning oldini olish, turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega insonlar uchun qulay muhit yaratish masalalari tahlil qilinadi. O'zbekiston qonunchiligi va xalqaro hujjatlar asosida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.*
Kalit so'zlar: *ijtimoiy tenglik, inkluziya, inklyuziv ta'lim, teng imkoniyat, kamsitish, ijtimoiy adolat, qulay muhit, bag'rikenglik.*

Kirish

Bugungi globallashuv davrida jamiyat taraqqiyotini faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan baholab bo'lmaydi. Jamiyatning qanchalik rivojlanganini unda yashayotgan har bir insonning huquqlari hurmat qilinishi, ta'lim olishi, mehnat qilishi va ijtimoiy hayotda faol qatnasha olishi ham belgilaydi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy tenglik va inkluziya masalalari zamonaviy ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishiga aylangan. Chunki insonlar yoshi, jinsi, salomatligi, yashash joyi, moddiy sharoiti, tili yoki boshqa xususiyatlariga ko'ra turlicha bo'lishi mumkin, biroq bu farqlar ularning imkoniyatlarini asossiz cheklash uchun sabab bo'lmasligi kerak.

Ijtimoiy tenglik barcha insonlarning qonun oldida tengligini va asosiy huquqlardan foydalanishda adolatli imkoniyatlarga ega bo'lishini anglatadi. Biroq tenglikni hamma uchun aynan bir xil sharoit yaratish bilangina cheklab bo'lmaydi. Ayrim insonlar mavjud to'siqlarni yengib o'tishi uchun qo'shimcha ko'makka, moslashtirilgan sharoitga yoki maxsus xizmatlarga ehtiyoj sezadi. Inkluziya ana shu ehtiyojlarni e'tirof etib, hech kimni jamiyat hayotidan chetda qoldirmaslikka qaratilgan yondashuvdir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, teng huquq va imkoniyatlar qonunlarda belgilanishi bilan birga, kundalik hayotda ham amalda ta'minlanishi zarur. Ta'lim muassasasi, ish joyi, jamoat transporti, axborot resurslari va madaniy maskanlar barcha uchun ochiq bo'lmasa, ijtimoiy tenglik to'liq ro'yobga chiqmaydi. Demak, inkluziya faqat muayyan guruhga yordam berish emas, balki jamiyat tuzilmalari va munosabatlarini har bir inson ishtirok eta oladigan tarzda takomillashtirishdir.

Ijtimoiy tenglik va inkluziyaning mazmuni

Ijtimoiy tenglikning asosida inson qadr-qimmatini tan olish, huquqlarni kamsitishlarsiz amalga oshirish va resurslardan adolatli foydalanish tamoyillari turadi [5]. Bu tushuncha natijalar hamma uchun bir xil bo'lishini talab qilmaydi; aksincha, insonlarning boshlang'ich sharoitlari va ehtiyojlari turlicha ekanini hisobga olib, munosib imkoniyat yaratishni nazarda tutadi. Masalan, ta'limda barcha talabaga bir xil topshiriq berish teng munosabatdek ko'rinishi mumkin. Ammo ko'rishida qiyinchiligi bo'lgan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

talaba uchun materialni yirik shrift yoki elektron formatda taqdim etish uning teng ishtirokini ta'minlaydi.

Inkluziya esa xilma-xillikni tabiiy holat sifatida qabul qilish, insonning jamiyatga moslashishini kutish o'rniga, muhitni turli ehtiyojlarga moslashtirishni anglatadi. Bu jarayon nogironligi bo'lgan shaxslar bilan cheklanmaydi. Ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyati cheklangan oilalar farzandlari, chekka hududlarda yashovchilar, til yoki madaniy jihatdan ozchilikni tashkil etuvchi guruhlar ham ta'lim, axborot va jamoat xizmatlaridan foydalanishda to'siqlarga duch kelishi mumkin. Shuning uchun inkluziv siyosat muammoni faqat shaxsning o'zida emas, balki to'siq yaratayotgan muhitda ham izlaydi.

Ijtimoiy tenglik va inkluziya bir-birini to'ldiradi. Tenglik huquq va imkoniyatlarning adolatli taqsimlanishiga yo'naltirsa, inkluziya ana shu imkoniyatlardan amalda foydalanish uchun sharoit yaratadi. Ularning natijasi jamiyatdagi ishonch, hamjihatlik va fuqarolik faolligining kuchayishida namoyon bo'ladi.

Ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv

Ta'lim ijtimoiy tenglikni ta'minlashning eng muhim vositalaridan biridir. Sifatli ta'lim insonning bilim va kasbiy salohiyatini rivojlantiradi, mehnat bozorida munosib o'rin egallashi hamda jamiyat hayotida faol qatnashishiga yordam beradi. Aksincha, ta'limga kirish imkoniyatidagi tafovutlar kelajakdagi daromad, bandlik va ijtimoiy faollikdagi tengsizlikni yanada kuchaytirishi mumkin. Shu sababli ta'lim muassasalarida barcha o'quvchi va talabalar o'z qobiliyatini namoyon eta oladigan muhitni shakllantirish muhimdir.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim sohasida kamsitishga yo'l qo'ymaslik va ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash asosiy prinsiplardan biri sifatida belgilangan. Qonunda inklyuziv ta'lim ta'lim olish shakllaridan biri sifatida qayd etilgan, 20-moddada esa uning huquqiy asoslari bayon qilingan [1]. Bu normalar ta'lim muassasalaridan faqat eshiklarni ochishni emas, balki ta'lim jarayonini hamma uchun qulay tashkil etishni talab qiladi.

Amaliyotda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun binolarning jismoniy qulayligi, mos o'quv materiallari, zarur texnik vositalar, malakali pedagoglar va psixologik qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi darsni rejalashtirishda talabalarning bilim darajasi, o'rganish sur'ati va muloqot usullaridagi farqlarni hisobga olishi lozim. Guruhli topshiriqlar, turli formatdagi materiallar, aniq va tushunarli baholash mezonlari har bir ishtirokchining darsga qo'shilishini osonlashtiradi.

Xorijiy til ta'limida ham inkluziv yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, tinglab tushunish, o'qish, yozish va gapirish ko'nikmalarini baholashda talabalarning individual xususiyatlarini inobatga olish, audio matnlar bilan birga yozma transkriptlar taqdim etish, juftlikdagi muloqot va kichik guruh ishlaridan foydalanish mumkin. Bunda talabaga nisbatan talabni pasaytirish emas, bilimni namoyon etish uchun maqbul yo'l tanlash ko'zda tutiladi.

Jamiyat hayotida inkluziyani kuchaytirish omillari

Inkluziv jamiyatni shakllantirishda huquqiy kafolatlar bilan bir qatorda, ijtimoiy munosabatlar ham muhim o'rin tutadi. Kamsituvchi qarashlar, stereotiplar va befarqlik insonlarning imkoniyatdan foydalanishiga to'sqinlik qiladi. Shu bois oilada, ta'lim muassasasida va ommaviy axborot vositalarida hurmat, hamdardlik va bag'rikenglik madaniyatini rivojlantirish zarur. Insonni faqat uning biror

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

xususiyati bilan baholamasdan, qobiliyati va shaxsiy salohiyatini e'tirof etish inkluziyaning muhim shartidir.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktabrdagi O'RQ-641-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonunida kamsitmaslik, imkoniyatlar tengligi, obyekt va xizmatlardan foydalanish qulayligi hamda jamiyat hayotiga jalb etish kabi prinsiplar mustahkamlangan [2]. Mazkur yondashuv jamoat binolari va transportni moslashtirish, axborotni qulay shakllarda taqdim etish, ishga qabul

qilishda teng munosabatni ta'minlash kabi amaliy vazifalarni ham qamrab oladi.

Xalqaro miqyosda BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi ta'lim olish huquqini kamsitishsiz va teng imkoniyatlar asosida amalga oshirishni, barcha bosqichlarda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishni nazarda tutadi [3]. UNESCOning 2020-yilgi "Inclusion and education: All means all" hisobotida ham ta'lim tizimida hech kimni chetda qoldirmaslik, mavjud to'siqlarni aniqlash va bartaraf etish zarurligi ta'kidlanadi [4]. Ushbu hujjatlar inkluziya alohida loyiha emas, balki uzoq muddatli va tizimli siyosat bo'lishi lozimligini ko'rsatadi.

Inkluziyaning yana bir muhim yo'nalishi — raqamli imkoniyatlardan teng foydalanishdir. Onlayn ta'lim, elektron davlat xizmatlari va raqamli axborot manbalari kundalik hayotni yengillashtiradi, biroq internet sifati, qurilma va raqamli savodxonlikdagi tafovutlar yangi tengsizliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli raqamli xizmatlar sodda, qulay va turli ehtiyojlarga mos bo'lishi, chekka hududlarda internet infratuzilmasi hamda raqamli savodxonlikni rivojlantirishga e'tibor qaratilishi kerak.

Muammoni hal etish bo'yicha takliflar

Birinchidan, ta'lim muassasalari va jamoat tashkilotlarida mavjud to'siqlarni muntazam o'rganish, ularni bartaraf etish bo'yicha aniq reja ishlab chiqish lozim. Ikkinchidan, pedagoglar va xizmat ko'rsatuvchi xodimlar uchun inklyuziv muloqot, kamsitishning oldini olish hamda turli ehtiyojlarga mos xizmat ko'rsatish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar tashkil etish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, ta'lim materiallari va rasmiy axborotlarni imkon qadar bir necha formatda taqdim etish, jumladan elektron, audio va yirik shriftli shakllardan foydalanish zarur.

To'rtinchidan, qarorlar qabul qilish jarayoniga turli ijtimoiy guruhlar vakillarini jalb etish kerak. Chunki muayyan to'siqni uni bevosita boshdan kechirayotgan insonlarning fikrini eshitmasdan to'liq anglash qiyin. Beshinchidan, tenglik va inkluziya bo'yicha olib borilayotgan ishlar natijasini faqat tadbirlar soni bilan emas, balki odamlarning ta'lim, mehnat, transport va jamoat xizmatlaridan foydalanish imkoniyati qanchalik yaxshilangani bilan baholash lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tenglik va inkluziya inson qadr-qimmatini e'zozlaydigan, adolat va hamjihatlikka asoslangan jamiyatning muhim belgilaridir. Tenglik huquqlarni tan olish bilan cheklanmaydi; u har bir insonning mavjud imkoniyatlardan real foydalanishini ham taqozo etadi. Inkluziya esa ana shu maqsadga erishish uchun ta'lim, mehnat, axborot va jamoat muhitidagi to'siqlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Buning uchun qonuniy kafolatlar, qulay infratuzilma, sifatli ta'lim, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va hurmatga asoslangan munosabat birgalikda rivojlanishi zarur. Har bir insonning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi nafaqat uning shaxsiy manfaatiga, balki butun jamiyatning barqarorligi va taraqqiyotiga xizmat qiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — URL: https://lex.uz/docs/-5013007.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktabrdagi O'RQ-641-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. — URL: https://lex.uz/docs/-5049511.
3. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. 2006. Article 24: Education. — URL:https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education: All Means All. Paris: UNESCO, 2020. — URL: https://www.unesco.org/gem-report/en/publication/2020-inclusion-and-education-all-means-all.
5. United Nations. Universal Declaration of Human Rights. 1948. — URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.